

Dr hab. Leonarda Mariak, prof. US
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet Szczeciński

Recenzja rozprawy doktorskiej **mgr Moniki Maziarz** zatytułowanej
Świat wartości w kazaniach i homiliach ks. abp. Ignacego Tokarczuka –
napisanej pod kierunkiem dr hab. Marii Krauz, prof. UR
Rzeszów 2023 (ss. 316)

Rozprawa pani mgr Moniki Maziarz napisana pod kierunkiem dr hab. Marii Krauz, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego zawiera solidnie przeprowadzoną, ambitną i udaną próbę rekonstrukcji językowego obrazu *Boga, ojczyzny, narodu i prawdy* - czterech najistotniejszych wartości obecnych w kazaniach i homiliach abp. Ignacego Tokarczuka, ordynariusza przemyskiego w latach 1965-1993.

Już na wstępie pragnę podkreślić, że jest to studium niezwykle potrzebne, wartościowe, posiadające niekwestionowane – w mojej ocenie – walory poznawcze.

1. Temat pracy

Tematyka pracy doktorskiej Pani mgr Moniki Maziarz wpisuje się w problematykę badawczą z zakresu aksjolingwistyki, językoznawstwa kognitywnego i teolingwistyki, gdyż ma na celu rekonstrukcję świata wartości w tekstach kaznodziejских. Badania podjęte w pracy w wybranych przez Doktorantkę obszarach lingwistyki mają już bogaty dorobek w literaturze przedmiotu (zob. obszerny wykaz Bibliografii). Pani mgr Monika Maziarz wykazała się bardzo dobrą znajomością zarówno aparatu pojęciowego, jak i metodologii wypracowanych na płaszczyźnie wymienionych dyscyplin i kompetentnie wykorzystała je we własnych analizach.

Bez wątpienia Autorka rozprawy podjęła się zadania trudnego, wymagającego od niej starannego przygotowania teoretycznego i metodologicznego oraz rozległej wiedzy z zakresu językoznawstwa, tekstologii, aksjologii, religioznawstwa i historii Kościoła. Wybrany temat jest ambitny, potrzebny i co istotne uzupełnia dotychczasowe osiągnięcia badawcze dotyczące polskiego kaznodziejstwa.

2. Cel, metoda, zakres i przedmiot badań

Głównym zadaniem mgr Moniki Maziarz – jak zaznacza sama doktorantka była „rekonstrukcja obrazu wartości: *Boga, ojczyzny, narodu i prawdy* w tekstach kaznodziejских

abp. Tokarczuka” (s. 7). Autorce zależało głównie na tym, by odpowiedzieć na pytanie, „czy wizerunki wskazanych pojęć utrwalonych w danych tekstowych są zbieżne lub tożsame z ich wizerunkami zakreślonymi w definicjach leksykograficznych, czy też wykraczają poza ujęcia konwencjonalne” (s. 265). Przy wyborze tych czterech wartości Doktorantka kierowała się ich reprezentatywnością dla tekstów o proveniencji religijnej, a zwłaszcza wysoką frekwencją w naukach arcybiskupa. Pozostałe kwestie, które interesowały Doktorantkę, usytuować można w obrębie tak sformułowanego celu głównego.

Przyjęte w recenzowanej rozprawie doktorskiej ramy metodologiczne są w pełni uzasadnione, świadczą o szerokich kompetencjach Autorki oraz sytuują jej badania na solidnych i mocnych fundamentach naukowych. Szczególną wartość pracy dostrzegam w uwzględnieniu założeń współczesnej tekstologii oraz metodologii językoznawstwa kognitywnego i narzędzi rekonstrukcji JOS, tym bardziej że nurt kognitywny zarysowuje się bardzo wyraziście i jest jednym z najważniejszych kierunków badań we współczesnej lingwistyce. Doktorantka szczegółowo omawia najważniejsze postulaty w wyżej wymienionej teorii i wnikliwie przygląda się kluczowym dla nich pojęciom i narzędziom badawczym, przez co poszerza pole podjętych przez siebie obserwacji.

Aparat terminologiczny, który Doktorantka zastosowała w swojej pracy jest trafny i adekwatny do przyjętych celów i bazy materiałowej. Moim zdaniem jednak w kontekście prowadzonych rozważań doprecyzowania wymagają dwa pojęcia *kazanie* i *homilia* oraz zakres ich użycia. Mało przekonujące wydaje się tu wyjaśnienie Autorki, która we *Wstępie* napisała: „Analizowane teksty abp. Tokarczuka były wygłaszane w czasie mszy świętych, więc z punktu widzenia aktualnej typologii są homiliami. Ze względu jednak na to, iż w tytułach ich zbiorów pojawia się słowo kazania, w odniesieniu do tych tekstów częściej niż termin homilia będzie się pojawiać leksem kazanie, jednakże zawsze na oznaczenie wypowiedzi zaistniałej podczas liturgii” (s. 7). Trudno rozstrzygnąć czy w takim ujęciu Doktorantka traktuje kazanie i homilię jako dwa odrębne pojęcia (wówczas nie mogą być używane zastępczo), czy też jako określenia synonimiczne, jeśli tak, to człon tytułu rozprawy w *kazaniach i homiliach* należałoby zmodyfikować). Takie uporządkowanie byłoby pożądane ze względu na zachowanie precyzji i postulatu jednoznaczności wypowiedzi naukowej.

Przedmiotem badań Doktorantki było 100 kazań autorstwa abp. Tokarczuka, które duchowny głosił w latach 1966-1993 z racji różnych wydarzeń, świąt kościelnych. Doktorantka zgromadziła kompletny materiał faktograficzny, co przede wszystkim gwarantuje wysoką reprezentatywność prowadzonych badań, a wnioski z nich wypływające można z powodzeniem

uznać za obiektywne. Zarówno zakres jak i sposób pozyskiwania źródeł nie budzą moich wątpliwości.

3. Struktura pracy

Rozprawa doktorska p. mgr Moniki Maziarz to obszerne dzieło, liczące 316 stron tekstu, zawierające wszystkie wymagane dla rozprawy naukowej elementy: szczegółowy spis treści, *Wstęp*, wraz z biogramem arcybiskupa (s. 6-20) oraz osiem rozdziałów, z których cztery pierwsze mają charakter teoretyczny, a kolejne – analityczno-interpretacyjny. Poszczególne części pracy są jasno umotywowane i połączone w spójną całość. Pracę wieńczy zakończenie oraz bibliografia (a także streszczenie w języku angielskim). Pragnę podkreślić, że dysertacja jest skonstruowana nienagannie, zarówno kolejność prezentowanych zagadnień jak i podział treści na rozdziały, punkty oraz podpunkty są przemyślane i merytorycznie uzasadnione. We *Wstępie* sformułowane zostały cele podjętych badań. Autorka zasygnalizowała, jaką metodologią opisu będzie się posługiwać i jaki materiał podda analizie. Dzięki temu odbiorca zostaje wprowadzony w temat i wie, jakich treści może oczekiwać w kolejnych rozdziałach. Całość zamyka lapidarne *Zakończenie*, w którym zebrane zostały najważniejsze tezy i konkluzje. Rozprawa została więc starannie przemyślana, jej budowa jest niewątpliwie wynikiem dobrze uzasadnionych wyborów i decyzji.

Dużą wartość poznawczo-porządkującą mają podsumowania umieszczane na końcu każdego rozdziału analitycznego. Syntetyczne ujęcie najważniejszych wniosków cząstkowych pozwala czytelnikowi uporządkować i usystematyzować wiele, często szczegółowych, informacji przekazywanych w toku wywodu. Wyniki badań oraz forma ich prezentacji dowodzą również, iż Doktorantka znakomicie panuje nad bogatym materiałem źródłowym i problematyką pracy.

W mojej ocenie przyjęty przez Doktorantkę porządek merytoryczny, a także kompozycja rozprawy są w pełni logiczne, zostały zaplanowane i zrealizowane z dużą świadomością i konsekwencją.

4. Ocena wartości merytorycznej pracy

4.1. Część teoretyczna

Część teoretyczna obejmuje cztery pierwsze rozdziały (I *Język, styl, dyskurs religijny*, II *Kazanie i homilia jako gatunki dyskursu religijnego*, III *Wartość i wartościowanie w perspektywie filozoficznej i lingwistycznej*, IV *Zagadnienie językowego obrazu świata*). Doktorantka omówiła w nich najważniejsze, z perspektywy prowadzonych badań, kwestie związane z komunikacją religijną, sposobami obrazowania w tekstach kaznodziejskich,

genologią gatunków kaznodziejskich oraz wykładnikami językowymi służącymi prezentacji sfery aksjologicznej.

Dystrybucja informacji została przez Doktorantkę przemyślana i uporządkowana, co z perspektywy czytelnika jest działaniem pożądanym, ułatwiającym odbiór treści. Omawianie zagadnień wstępnych Autorka rozpoczyna od kwestii najbardziej ogólnych, czyli pojęcia komunikacji religijnej, przeglądu stanowisk badawczych i różnych ujęć języka religijnego (ujęcie węższe, szersze, kontekst sakralny). Autorka, mając świadomość trudności w jednoznacznym określeniu statusu odmiany językowej dotyczącej religijnej sfery komunikacyjnej (język, styl, dyskurs), słusznie wybrała dyskurs religijny, który rozumie jako „ukształtowaną kontekstowo wypowiedź odnoszącą się do relacji pomiędzy człowiekiem a Bogiem” (s. 34). Dyskursywna perspektywa umożliwiła Doktorantce szeroką analizę tekstów kaznodziejskich z uwzględnieniem ich tła pragmatycznego oraz kontekstu historycznego i osobowego. Wśród podjętych w tym rozdziale rozważań znalazły się także wyznaczniki genologiczne kazania, czynniki pragmatyczne i relacje nadawczo-odbiorcze, a także cechy stylistyczne i językowe.

W kolejnym rozdziale teoretycznym Doktorantka wnikliwie i ze znanstwem omawia trudne i złożone problemy wartości i wartościowania. W swoich rozważaniach mgr Monika Maziarz skupiła się głównie na dwóch perspektywach ich opisu – filozoficznej i lingwistycznej, co zważywszy na problematykę pracy, wydaje się trafne i wystarczające. Warto podkreślić, że Autorka zapoznała się z bogatą literaturą przedmiotu i trafnie wykorzystała ją w swoich dociekaniach.

W ostatnim z teoretycznych rozdziałów pt. *Zagadnienie językowego obrazu świata* Autorka odwołała się do badań nad językowym obrazem świata i przywołała założenia językoznawstwa kognitywnego, co jest efektem słusznie przyjętego założenia o włączeniu badania nad językowym obrazem świata w obręb lingwistyki kulturowej oraz zbieżności teorii JOS z niektórymi tezami kognitywizmu. Wśród zagadnień szczegółowych znalazły się między innymi takie problemy jak: semantyka słowa, aksjologia lingwistyczna, stereotypy w lingwistyce, interakcyjne ujęcie komunikacji językowej, a także teoria metafory, profilowanie, kategoryzacja, prototyp, czyli najważniejsze pojęcia i strategie badawcze wypracowane w ramach paradygmatu kognitywnego, a wykorzystywane jako narzędzia rekonstrukcji JOS. Należy podkreślić, że Autorka uwzględniła w swoim aparacie badawczym nowoczesne narzędzia i, co istotne, czyniła to zawsze celowo i w ścisłym związku z prowadzonymi analizami, z pełną świadomością korzyści, jakie przynosi użycie tych możliwości. Omawiane tu wywody teoretyczne stanowią więc logiczny i ważny element całości

rozprawy. Przyjęcie tych założeń pozwoliło Doktorantce poszerzyć pole obserwacji i wzbogacić analizy, co znacząco przysłużyło się wyjaśnianiu poznawczego i aksjologicznego tła w rekonstrukcji obrazu Boga, ojczyzny, narodu, prawdy w kazaniach abp. Tokarczuka.

Lektura czterech rozdziałów teoretycznych niewątpliwie dowodzi, iż Doktorantka wykazała się odczytaniem w literaturze przedmiotu oraz szeroką wiedzą i znajomością kluczowych zagadnień współczesnej semantyki. Pani Monika Maziarz sięgnęła do bogatej bibliografii, uwzględniła lektury, które wywarły znaczący wpływ na rozwój zarówno lingwistyki kognitywnej jak i badań nad językowym obrazem świata. Lista opracowań jest obszerna, zawiera reprezentatywne dzieła autorów polskich i zagranicznych. Należy zatem uznać, że Badaczka legitymuje się szeroką znajomością zarówno literatury przedmiotu jak i metodologii badań. Przede wszystkim zaś, wykazuje głębokie zrozumienie metody kognitywnej w lingwistyce, a także istoty badań nad językowym obrazem świata i z powodzeniem tę wiedzę wykorzystuje w swoich analizach i interpretacjach.

Do bogatej listy wykazu bibliograficznego dołożyłabym jedną pozycję Franciszka Peplowskiego *Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu* (Warszawa 1961), która mogłaby poszerzyć i uzupełnić zakres interpretacji dotyczących *Boga, ojczyzny, narodu* o kontekst kulturowo-literacki i umieścić je na szerszym tle polskiej tradycji oraz leksyki i frazeologii „bogoojczyźnianej”.

4.2. Część analityczno-interpretacyjna

Zgodnie z celem pracy i specyficznym charakterem materiału źródłowego cztery rozdziały analityczno-interpretacyjne: V Konceptualizacja *Boga* jako naczelnej wartości transcendentnej (s. 97–146), VI Konceptualizacja *ojczyzny* jako wartości społecznej (s. 146–209), VII Konceptualizacja *narodu* jako wartości społecznej (s. 209–244), VIII Konceptualizacja *prawdy* jako wartości poznawczej i moralnej (244–264) zostały poświęcone wnikliwym, szerokim i skrupulatnym badaniom struktury kognitywnej i profilom czterech kluczowych wartości *Boga, ojczyzny, narodu i prawdy*, do których odwoływał się abp Tokarczuk w swoich kazaniach.

W pierwszym z rozdziałów analitycznych Autorka z sukcesem zajęła się interpretacją i profilowaniem pojęcia Boga w naukach duchownego, a także odpowiedzią na pytanie: „czy i w jakim stopniu semantyka Boga w wyekscerpowanych wypowiedziach wykracza poza zestaw cech wystarczających i koniecznych tworzących definicje słownikowe oraz w jakiej pozostaje relacji ze stereotypowymi, uwarunkowanymi doktryną, wiedzą i praktyką religijną wyobrażeniami Boga” (s. 98). Struktura rozdziału ma układ trójdzielny, podporządkowany

troistości wizerunku Boga chrześcijańskiego (Ojciec, Syn, Duch Święty). W toku wywodu Doktorantka postawiła sobie szereg istotnych pytań, stanowiących element porządkujący prezentowane treści, ale także punkt wyjścia w konceptualizacji i profilowaniu Boga. Wśród pytań znalazły się m.in. takie jak: *Kim jest Bóg/Jezus Chrystus?, Jaki jest Bóg/Jezus?, Jak istnieje Bóg?, Jak działa Jezus?, Jak Bóg się zachowuje w stosunku do człowieka?, Czego Bóg oczekuje od człowieka?* Aby odpowiedzieć na te kwestie Doktorantka przebadła gruntownie bardzo bogaty materiał źródłowy pod kątem językowym, semantycznym i funkcjonalnym.

Z przeprowadzonych analiz, należy podkreślić niezwykle drobiazgowych, wnikliwych i skrupulatnych, wynika, że arcybiskup postrzegał Boga dwojako – jako osobę (*ktoś, Ojciec, istota, twórca, dawca, Sędzia, Przyjaciół*) oraz abstrakt (*droga, fundament, źródło*), w tym również abstrakt aksjologiczny (*wartość, dobro, miłość, prawda, życie*). Bogactwo przymiotników (w tym superlatywów) oraz czasowników o różnym znaczeniu i konotacjach używanych przez duchownego ujawnia atrybuty Boga, predyspozycje, role, które pełni w życiu wiernych. Autorka wykazała ponadto proweniencję (religijną, potoczną) tych określeń. Trafnie dobrany materiał egzemplifikacyjny podkreśla i uzasadnia wyciągane przez Autorkę wnioski.

W przypadku drugiej Osoby Boskiej Doktorantka wykazała istnienie czterech profili: Chrystusa jako – Boga i człowieka; Przyjaciela; wartości i podstawy wartości oraz Chrystusa powszechnego. Wśród nazw, którymi arcybiskup określał Chrystusa znalazły się nazwy osobowe ustabilizowane w dyskursie religijnym, typu: *Jezus Chrystus, Syn Boży, Pan, Bóg, Człowiek, Odkupiciel, Zbawca, Król, Nauczyciel* oraz nazwy metaforyczne, takie jak: *Jutrzenka, Słońce, fundament, nadzieja, baranek, światło*.

Trzeciej Osobie Boskiej Doktorantka poświęciła znacznie mniej uwagi, przede wszystkim z tego powodu, że abp Tokarczuk w swoich kazaniach rzadko pisał o Duchu Świętym. Z badań p. Moniki Maziarz wynika, że wizerunek Ducha Świętego jest uproszczony, jednowymiarowy, sprowadza się do „obsadzania [Trzeciej Osoby Boskiej] w roli dawcy darów, takich jak miłość, męstwo, rozum.” (s. 144).

W kolejnych dwóch rozdziałach analitycznych przedmiotem rozważań p. mgr Moniki Maziarz była konceptualizacja *ojczyzny i narodu* jako wartości społecznych. W strukturze pojęciowej pierwszego z pojęć Autorka ujawniła kilka wymiarów: wspólnotowy (wspólne dobro, wspólnota chrześcijańska), terytorialny (Polska, ziemia, kraj), antropomorficzny (ojczyzna jako żywa istota, matka), lokalny (mała ojczyzna, diecezja przemyska) oraz ten oparty na metaforze – *ojczyzna to dom*. Badania mgr Moniki Maziarz dowiodły, że w kazaniach duchownego pojęcie *ojczyzny* jest silnie związane z kolejną wartością – *narodem*. To komplementarne rozumienie obu pojęć wynika z przekonania duchownego o konstytutywnej

roli narodu dla istnienia, rozwoju ojczyzny. Doktorantka wykazała, że na profilowanie ojczyzny zespolonej z narodem wpływ miały uczucia i emocje oraz postawa patriotyczna duchownego, co bezpośrednio przełożyło się na jednoznacznie pozytywną aksjologizację wizerunku tych pojęć. Zdaniem Autorki ojczyzna jest dla duchownego „pojęciem uświęconym, będącym nośnikiem najważniejszych dla Polaka wartości: przywiązania do ziemi, wiary, tradycji, patriotyzmu” (s. 272).

Ostatnim pojęciem, którego konceptualizacją zajęła się p. mgr Monika Maziarz była *prawda*. W kazaniach arcybiskupa prawda jest wartością fundamentalną, aktualizowaną w kilku znaczeniach, po części wynikających z definicji słownikowych: 1. zgodna z rzeczywistością treść słów; 2. postępowanie zgodne z zasadami moralnymi lub prawnymi; 3. rzeczywistość, wiedza religijna, po części z religijnego charakteru tekstów kaznodziejskich; 4. prawda to słowo Boże; 5. wiedza religijna i objawiona; 6. przeświadczenie religijne.

W rozważaniach poświęconych konceptualizacji czterech fundamentalnych dla kaznodziejstwa abpa Tokarczuka pojęć szczególnie cenne są spostrzeżenia Doktorantki dotyczące związku tych pojęć z uwarunkowaniami historycznymi, ustrojowymi w Polsce. Działalność kaznodziejska duchownego w latach 1966-1993 odbywała się bowiem na tle i w powiązaniu z ważnymi, ale też trudnymi dla Polski wydarzeniami społecznymi, politycznymi, religijnymi. Pani Monika Maziarz umiejętnie i z rozwagą formułowała swoje wnioski, które dzięki temu stały się obiektywne, pozbawione wartościujących ocen, co dobrze świadczy o jej kulturze naukowej i dobrym przygotowaniu warsztatowym.

Konkluzja

Podsumowując recenzję stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Moniki Maziarz, przygotowana pod opieką promotorską dr hab. Marii Krauz, prof. UR, jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego, a Doktorantka wykazała się wiedzą teoretyczną w dziedzinie nauk humanistycznych. Na podkreślenie zasługują: ciekawy i wartościowy temat badawczy, szeroka wiedza teoretyczna i kultura naukowa Doktorantki oraz spójna konstrukcja rozprawy, a przede wszystkim jej wysoka wartość merytoryczna. Pani mgr Monika Maziarz niezwykle rzetelnie, starannie i wnikliwie przeprowadziła szereg analiz, wykazując się przy tym bardzo dobrą orientacją w omawianej problematyce badawczej i znajomością literatury przedmiotu. Podjęta problematyka zakresowo, a także merytorycznie trudna i obszerna, wymagała od niej interdyscyplinarnego, holistycznego spojrzenia, zgodnie z założeniem, że znaczenie językowe to efekt unifikacji wielu płaszczyzn doświadczenia i poznania: wiedzy kulturowej, doświadczeń społecznych i innych czynników, tworzących całościową wiedzę

człowieka o świecie. Napisanie takiej interdyscyplinarnej rozprawy wymagało od Doktorantki dużego nakładu pracy, wykorzystania wiedzy nie tylko językoznawczej, ale też z zakresu kulturoznawstwa, religioznawstwa, aksjologii i historii.

Chciałbym ponadto podkreślić wzorcowe opracowanie strony graficzno-redakcyjnej rozprawy. Nawet z recenzenckiego obowiązku trudno mi było znaleźć jakieś uchybienia w tym zakresie. W tekście liczącym ponad 300 stron dostrzegłam jedynie kilka drobnych usterek (s. 9: *konsekracja świątyń – poświęcenia kościołów* (tautologia); 10: *autoryzowane przez autora*; 52: *Akcent położony będzie na sferę poznawczą kazania, a zwłaszcza na mieszczący się w niej horyzont aksjologiczny*; 114: *wyobrażenie to aktualizowane jest kazaniach w znikomym stopniu*; 144: *Stosunkowo najuboższy jest wizerunek Trzeciej Osoby Boskiej, tj. Ducha Świętego (...), któremu kaznodzieja, nawiązując do Jego percepcji w katolicyzmie, obsadza w roli dawcy darów...*; 250: *Liczne reprezentacje tekstowe, co wynika z religijnego charakteru analizowanych tekstów – ma rozumienie prawdy jako słowa Bożego, wiedzy religijnej...*; 272: *to właśnie religię widzi jako jeden z głównym czynników...*). Rozprawa jest napisana poprawnym językiem, właściwym stylowi naukowemu, co wyróżnia ją także i pod tym względem.

Z całym przekonaniem stwierdzam, że rozprawa doktorska *Świat wartości w kazaniach i homiliach ks. abp. Ignacego Tokarczuka* z naddatkiem spełnia warunki określone w art.187 ustawy prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2018 poz. 1668 z późn. zm.). W mojej ocenie stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje też ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w zakresie językoznawstwa oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Zwracam się zatem z wnioskiem do Wysokiej Rady Naukowej Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego o dopuszczenie mgr Moniki Maziarz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dodatkowo z przekonaniem rekomenduję skierowanie rozprawy, po pomyślnej obronie, do druku. W moim przekonaniu rozprawa doktorska pani Moniki Maziarz może być podstawą wartościowej książki naukowej i zasługuje na wyróżnienie.

Szczecin, dn. 25.07.2022r.

Leonarda Mariak